

*Paulina Łabieniec** <https://orcid.org/0000-0003-4836-6469>

KONKORDAT A UPRAWNIENIA MNIEJSZOŚCIOWYCH KOŚCIOŁÓW I INNYCH ZWIĄZKÓW WYZNANIOWYCH W POLSCE

Streszczenie. Artykuł ma na celu ukazanie wpływu konkordatu zawartego między Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską w 1993 r. na sytuację prawną innych związków wyznaniowych działających w Polsce. Wśród przedstawicieli kościołów zrzeszonych w Polskiej Radzie Ekumenicznej pojawiły się obawy, że niektóre uprawnienia przyznane Kościołowi Katolickiemu w konkordacie naruszają autonomię mniejszościowych kościołów. W wyniku debaty wokół zawarcia konkordatu Polska Rada Ekumeniczna sformułowała szereg postulatów poszerzenia uprawnień innych związków wyznaniowych, np. w zakresie prawa do zawierania małżeństw przed duchownymi tych kościołów ze skutkami na gruncie prawa cywilnego. Wiele z postulatów zostało uwzględnionych w ustawach indywidualnych uchwalonych w latach 1994–1997, regulujących stosunki państwa do poszczególnych kościołów i innych związków wyznaniowych. Gwarancją bilateralnego układania stosunków między państwem a związkami wyznaniowymi – na wzór konkordatu – miał być art. 25 ust. 5 nowej Konstytucji RP z 1997 r. stanowiący, że stosunki między Rzeczpospolitą Polską a innymi kościołami i związkami wyznaniowymi określają ustawy uchwalone na podstawie umów zawartych przez Radę Ministrów z ich właściwymi przedstawicielami. Przepis ten pozostaje jednak martwy, o czym świadczy brak zawarcia jakiegokolwiek umowy i uchwalenia ustawy indywidualnej regulującej całościowo sytuację prawną danego związku wyznaniowego w Polsce po wejściu w życie konstytucji, mimo wyrażenia takiej woli przez trzydzieści kościołów i innych związków wyznaniowych. Konkordat przyczynił się do poszerzenia uprawnień innych związków wyznaniowych w Polsce, jednak w obliczu braku stosowania art. 25 ust. 5 Konstytucji RP pozostaje aktem najlepiej gwarantującym bilateralne układanie stosunków między państwem a związkiem wyznaniowym.

Słowa kluczowe: konkordat, Kościół Katolicki, związki wyznaniowe, ustawy indywidualne, ekumenizm

* Uniwersytet Łódzki, Wydział Prawa i Administracji, palabieniec@wpia.uni.lodz.pl

CONCORDAT AND THE RIGHTS OF MINORITY RELIGIOUS ASSOCIATIONS IN POLAND

Abstract. The article aims to show the impact of the concordat between the Republic of Poland and the Holy See from 1993 on the legal situation of other religious associations in Poland. Representatives of churches affiliated with the Polish Ecumenical Council expressed concerns that certain rights granted to the Catholic Church in the concordat would violate the autonomy of minority churches. As a result of the debate over the concordat, the Polish Ecumenical Council formulated a number of postulates for expanding the rights of other religious associations, such as the right to conclude marriages in churches with effects in civil law. Many of the postulates were established in individual laws passed in 1994–1997 regulating the state's relations with churches and other religious associations.

A guarantee of bilateral arrangement of relations between the state and religious associations – on the model of the Concordat – was to be Article 25(5) of the new 1997 Constitution, stipulating that relations between the Republic of Poland and other churches and religious associations shall be determined by laws passed on the basis of agreements concluded by the Council of Ministers with their competent representatives. However, this provision remains unused, as evidenced by the failure to conclude any agreement and pass an individual law comprehensively regulating the legal situation of religious associations in Poland after the Constitution came into force, despite the expression of such a will by thirty churches and other religious associations. The Concordat has contributed to expanding the rights of other religious associations in Poland but in the absence of the application of Article 25(5) of the Constitution, it remains the act that best guarantees bilateral arrangement of relations between the state and religious association.

Keywords: Concordat, Catholic Church, religious associations, individual laws, ecumenism

Niniejszy artykuł ma na celu zaprezentowanie wpływu, jaki wywarł konkordat między Rzeczpospolitą Polską a Stolicą Apostolską z 28 lipca 1993 r. na polskie prawo wyznaniowe dotyczące sytuacji prawnej nierzymskokatolickich kościołów i związków wyznaniowych. W pierwszej części zarysowany zostanie odbiór, z jakim spotkał się konkordat ze strony mniejszościowych kościołów i innych związków wyznaniowych. Ze względu na przyjęcie perspektywy nierzymskokatolickich związków wyznaniowych, podstawą opracowania tej części pracy są materiały historyczne w postaci wypowiedzi przedstawicieli tych związków wyznaniowych z okresu od sierpnia 1993 r. do marca 1994 r., tj. tuż po zawarciu konkordatu. Następnie zostaną zaprezentowane postulaty zgłaszane w tym czasie przez związki wyznaniowe w celu zrównania ich sytuacji prawnej z sytuacją Kościoła Katolickiego w Polsce, którego pozycja zmieniła się dzięki konkordatowi. Zadaniem postawionym przed niniejszym opracowaniem jest ponadto wskazanie wybranych obszarów, w których uprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych zostały poszerzone za sprawą konkordatu, oraz obszarów, które nadal – z perspektywy 30 lat od podpisania konkordatu – czekają na zmiany.

1. STOSUNEK KOŚCIOŁÓW I INNYCH ZWIĄZKÓW WYZNANIOWYCH DO KONKORDATU

Informacja o podpisaniu konkordatu 28 lipca 1993 r.¹ wzbudziła pewien niepokój w kościołach nierzymskokatolickich. Kościół Katolicki działał wówczas na podstawie własnej ustawy indywidualnej uchwalonej w 1989 r., a poza Polskim Autokefalicznym Kościołem Prawosławnym inne związki wyznaniowe nie działały na podstawie ustaw partykularnych, mimo wcześniejszego postulowania uchwalenia takich ustaw. Co więcej, wśród wyznawców kościołów mniejszościowych panowało przeświadczenie, że konkordat wiąże się z ustanowieniem dominującej pozycji Kościoła Katolickiego, jak miało to miejsce przed wojną za sprawą konkordatu z 1925 r. (Łyko 1997a, 549). Kościoły mniejszościowe nie brały udziału w dialogu na temat kształtu umowy między Państwem a Stolicą Apostolską – co zrozumiałe ze względu na fakt, że nie były stroną umowy – jednak w konkordacie znalazły się pewne kwestie, które mogły mieć wpływ na ich sytuację prawną. Kontrowersje wzbudził art. 17 konkordatu przewidujący możliwość sprawowania posługi duszpasterskiej przez duchownych katolickich w zakładach penitencjarnych, wychowawczych, resocjalizacyjnych oraz opieki zdrowotnej i społecznej. W przypadku wyżej wymienionych instytucji prowadzonych przez kościoły nierzymskokatolickie nie uwzględniono w konkordacie konieczności uzyskania zgody władz tych kościołów na taką działalność, co odebrały jako naruszenie swojej autonomii. Drugim przepisem konkordatu, który wzbudził obawy innych związków wyznaniowych, był art. 8 ust. 3 dotyczący gwarancji nienaruszalności miejsc przeznaczonych przez właściwą władzę kościelną do sprawowania kultu i grzebania zmarłych. Obawiano się, że Kościół Katolicki będzie odmawiał pochówku na swoich cmentarzach osób innego wyznania lub bezwyznaniowych. Państwo bowiem, zapewniając nienaruszalność cmentarzy, przyznało Kościołowi prawo wykonywania jurysdykcji oraz zarządzania i administrowania jego sprawami na podstawie prawa kanonicznego (art. 8 ust. 1 w związku z art. 5 konkordatu) (Polska Rada Ekumeniczna 1997, 547–548)².

Biskup Jan Szarek z Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego – ówczesny prezes Polskiej Rady Ekumenicznej – wyraził stanowisko wielu kościołów mniejszościowych: „Oczekujemy (...) od strony rządowej, aby przy zawieraniu tego typu

¹ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r. (Dz.U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318).

² Wątpliwość interpretacyjna zgłoszona przez Polską Radę Ekumeniczną w sprawie pochówku na cmentarzach katolickich osób innych wyznań lub bezwyznaniowych została rozstrzygnięta w Deklaracji Rządu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 kwietnia 1997 r. w celu zapewnienia jasnej wykładni przepisów konkordatu:

„2. Pojęcie nienaruszalności cmentarzy, użyte w artykule 8 ust. 3 Konkordatu, nie może być rozumiane jako prawo do odmowy pochowania na cmentarzu katolickim osoby innego wyznania lub niewierzącej”.

umów międzynarodowych – a konkordat jest specyficzną umową międzynarodową – dbała o równouprawnienie dla wszystkich swoich obywateli, niezależnie od przynależności wyznaniowej” (Szarek 1994, 13). Biskup ewangelicko-augsburski zwracał uwagę, że regulacje konkordatowe w obszarach takich jak zawieranie małżeństwa cywilnego w formie wyznaniowej, wprowadzenie możliwości nauczania religii w przedszkolach i szkołach, prowadzenie duszpasterstwa w domach starców oraz zarządzanie cmentarzami są nieprecyzyjne, dlatego wywołują niepokój wśród przedstawicieli Polskiej Rady Ekumenicznej (Szarek 1994, 13).

Polska Rada Ekumeniczna, składająca się z Kościoła Chrześcijan Baptystów w RP, Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP, Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego w RP, Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w RP, Kościoła Polskokatolickiego w RP, Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w RP oraz Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego – miała okazję wyrazić swój pogląd na temat konkordatu na posiedzeniu Komisji Wspólnej Rządu i Polskiej Rady Ekumenicznej 14 stycznia 1994 r., tj. już po podpisaniu konkordatu („Obrady Komisji Wspólnej Rząd – Polska Rada Ekumeniczna” 1994, 21). W opinii będącej podsumowaniem stanowiska Polskiej Rady Ekumenicznej, wyrażono nadzieję, że ustawodawca będzie miał na uwadze historyczny wkład wszystkich kościołów chrześcijańskich w rozwój kultury narodowej i krzewienie wartości moralnych. Nawiązano w ten sposób do preambuły konkordatu stanowiącej o doniosłym wkładzie Kościoła Katolickiego w rozwój osoby ludzkiej i umacnianie moralności oraz o roli odegranej przez Kościół w tysiącletnich dziejach państwa polskiego (Polska Rada Ekumeniczna 1997, 547).

Poza obawami dotyczącymi pogorszenia sytuacji prawnej kościołów mniejszościowych w świetle nowej umowy międzynarodowej, wyrażano także nadzieję na pozytywny wpływ konkordatu w tej sferze. Przykładem może być wypowiedź przedstawiciela Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego, ks. prof. Zachariasza Łyko:

I w takiej konfiguracji zdarzeń i faktów widzę niezwykle pozytywny z punktu widzenia interesów mniejszości wyznaniowych sens konkordatu. Chciałoby się zresztą ufać, że konkordat odegra podobnie pozytywną rolę w rozwoju prawa wyznaniowego, jaką odegrała w swoim czasie ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego, która stała się inspiracją dla ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania oraz wzorcowym aktem prawnym dla późniejszych regulacji prawnych szeregu Kościołów chrześcijańskich. W niektórych aspektach w tym samym kierunku zdaje się wywierać swój wpływ obecny, nieratyfikowany jeszcze konkordat (Łyko 1997a, 551).

Głosem wspierającym konkordat w czasie sesji naukowej zorganizowanej przez Akademię Teologii Katolickiej 14 lutego 1994 r. był biskup senior Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego Janusz Narzyński, który przekonywał, że:

Konkordat nie jest zagrożeniem i niebezpieczeństwem dla istnienia i statusu prawnego innych Kościołów. A kto bez uprzedzeń patrzy na ten dokument, musi przyznać, że stwarza on Kościołom mniejszościowym wyjątkową szansę i możliwości uregulowania własnej sytuacji prawnej

na zasadzie równouprawnienia, poszanowania tożsamości wyznaniowej i pasterskiego współdziałania między Kościołami mniejszościowymi a Państwem na podobnych zasadach, jakie zostały ujęte w konkordacie (Narzyński 1997, 545).

Co więcej, biskup odniósł się do powszechnej opinii panującej na temat stosunku kościołów mniejszościowych względem konkordatu:

Wbrew obiegowym opiniom pojawiającym się nieraz w tzw. środkach publicznego przekazu konkordat nie podważa – w moim, i nie tylko moim, przekonaniu – zasady równouprawnienia obywateli i Kościołów nierzymskokatolickich w naszym państwie. Ukazuje się tutaj niejako bitwę o Kościoły mniejszościowe, o ich status, niemalże egzystencję. A tak, w moim przekonaniu, wcale nie jest. Konkordat nie narusza równouprawnienia wyznań. Oczywiście tak to może być niekiedy odbierane, a jest w tym nieco naszej winy, bo obawy przed konkordatem były artykułowane – że tak to dosadnie nazwę – w retoryce rozdziału Kościoła i państwa. Jakby ta retoryka miała nam zagwarantować ów status równouprawnienia (Narzyński 1997, 545–546).

Powyższe stanowiska pokazują, że konkordat wzbudził duże poruszenie w szeregach kościołów mniejszościowych. Same przepisy konkordatu poprzez swoją nieprecyzyjność przyczyniały się do powstawania wskazanych wątpliwości. Jednak oprócz stanowisk wyrażających większą lub mniejszą podejrzliwość, pojawiały się głosy wyrażające szczerą nadzieję na uregulowanie w podobny sposób sytuacji prawnej pozostałych kościołów i związków wyznaniowych.

2. POSTULATY ROZSZERZENIA UPRAWNIEŃ „KONKORDATOWYCH” NA INNE KOŚCIOŁY I ZWIĄZKI WYZNANIOWE

W czasie spotkania z premier Hanną Suchocką, które miało miejsce 11 sierpnia 1994 r., prezes Polskiej Rady Ekumenicznej bp J. Szarek wyraził nadzieję, że „wszystkie regulacje prawnie zagwarantowane w konkordacie jednemu Kościołowi będą również gwarantowane kościołom zrzeszonym w Polskiej Radzie Ekumenicznej, przy uwzględnieniu ich specyfiki” (Szarek 1997, 542). Zaproponował, żeby kościoły zrzeszone w Radzie podpisały wspólne porozumienie z rządem. Miałoby ono zagwarantować im takie same prawa jakie Kościołowi Katolickiemu zapewnia konkordat. Z podpisaniem porozumienia wiązano nadzieje na przyspieszenie procesu legislacyjnego ustaw indywidualnych dla kościołów zrzeszonych w Polskiej Radzie Ekumenicznej (Szarek 1997, 543). Wówczas jedynie relacje państwa z Autokefalicznym Kościołem Prawosławnym w RP oraz Kościołem Ewangelicko-Augsburskim w RP były regulowane przez ustawy indywidualne, uchwalone odpowiednio: 4 lipca 1991 r. oraz 13 maja 1994 r. Do podpisania wspólnego porozumienia ostatecznie nie doszło, ale wszystkie Kościoły zrzeszone w Polskiej Radzie Ekumenicznej do wejścia w życie Konstytucji RP z 1997 r. uzyskały ustawy partykularne regulujące ich status prawny.

Podpisanie konkordatu stało się przyczyną sformułowania przez Polską Radę Ekumeniczną szeregu postulatów dotyczących rozciągnięcia zawartych w nim uprawnień na inne kościoły i związki wyznaniowe w zakresie:

- zawierania małżeństw wyznaniowych ze skutkiem na gruncie prawa cywilnego (art. 10 konkordatu);
- ustalania statusu kościelnych szkół wyższych oraz wydziałów teologii na uniwersytetach państwowych w drodze umowy między rządem a Kościołem (art. 15 ust. 2 konkordatu);
- dotowania przez państwo wyznaniowych uczelni wyższych – tak jak w przypadku Kościoła Katolickiego Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie i Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (art. 15 ust. 3 konkordatu);
- emitowania programów w publicznej radiofonii i telewizji (art. 20 konkordatu oraz 48 ust. 3 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej);
- prowadzenia zbiorów na cele misyjne, charytatywne i opiekuńcze na terenie kościelnym, niepodlegających przepisom polskiego prawa o zbiorach publicznych (art. 21 konkordatu);
- zrównania działalności humanitarnej, charytatywno-opiekuńczej, naukowej i oświatowo-wychowawczej Kościoła z działalnością prowadzoną przez instytucje państwowe (art. 22 konkordatu);
- powołania komisji, która zajmie się koniecznymi zmianami w zakresie spraw finansowych instytucji i dóbr kościelnych oraz duchowieństwa;
- wsparcia materialnego w celu konserwacji i remontowania zabytkowych obiektów sakralnych i dzieł sztuki – art. 22 ust. 4 konkordatu (Polska Rada Ekumeniczna 1997, 547).

Wyrażono nadzieję na rozszerzenie wyżej wymienionych uprawnień na inne zainteresowane kościoły w drodze ustawy poprzedzonej porozumieniem z danym kościołem. W opinii Polskiej Rady Ekumenicznej w sprawie konsekwencji konkordatu dla kościołów członkowskich z 15 lutego 1994 r. zawarto postulat wprowadzenia regulacji umożliwiających zawieranie w przyszłości umów między państwem a kościołami mniejszościowymi, na wzór rozwiązań włoskich (Polska Rada Ekumeniczna 1997, 547). Opinia zawierała przekonanie, że: „obowiązująca nadal Konstytucja RP uznaje (...) równouprawnienie wszystkich kościołów” (Polska Rada Ekumeniczna 1997, 547). Powoływano się na obowiązującą jeszcze wówczas konstytucję z 1952 r., w której za przejaw równouprawnienia uznano nakaz regulacji ich sytuacji prawnej i majątkowej w formie ustawowej³.

³ Art. 82 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej uchwalonej przez sejm ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r. (t.j. Dz.U. z 1976 r. Nr 7, poz. 36 ze zm.).

3. USTAWY INDYWIDUALNE UCHWALONE PRZED WEJŚCIEM W ŻYCIE KONSTYTUCJI RP Z 1997 R.

Podpisanie konkordatu stało się impulsem do podjęcia starań o zrównanie pozycji pozostałych kościołów i związków wyznaniowych, także pod względem formy i sposobu uregulowania ich sytuacji prawnej. Proces ten rozpoczął się wcześniej, jednak podpisanie konkordatu nadało mu nowej dynamiki.

W dniu podpisania konkordatu obowiązywała już ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, regulująca sytuację prawną kościołów wpisanych do rejestru, ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego oraz ustawa o stosunku Państwa do Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, a także partykularne regulacje przedwojenne, oparte na dawnym modelu zwierzchności państwa nad kościołami⁴.

Przyjęcie przez sejm ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP w dniu 17 maja 1989 r. – podobnie jak zawarcie konkordatu – zostało uznane przez wielu przedstawicieli kościołów mniejszościowych za uprzywilejowanie tego Kościoła (Binemann-Zdanowicz 2020, 100), z drugiej zaś strony za szansę – a nawet niezbędny warunek – uregulowania sytuacji prawnej kolejnych związków wyznaniowych. Jak ujęła to M. Winiarczyk-Kossakowska: „Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego stała się swego rodzaju ustawą-matką późniejszych ustaw, przyjmowanych w latach 1991–1997” (Winiarczyk-Kossakowska 2004, 108).

Jako pierwszy po Kościele Katolickim o uchwalenie ustawy indywidualnej ubiegał się w 1989 r. Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny. Następnie Kościół Polskokatolicki i Kościół Adwentystów Dnia Siódmego (1989 r.), Kościół Chrześcijan Baptystów (1990 r.), Kościół Zielonoświątkowy oraz Kościół Ewangelicko-Augsburski (1991 r.), Kościół Metodystyczny w RP, Kościół Ewangelicko-Reformowany oraz gminy wyznaniowe żydowskie (1992 r.). Kościół Starokatolicki Mariawitów i Kościół Katolicki Mariawitów zgłosiły postulat uregulowania swojej sytuacji prawnej w drodze ustawy indywidualnej już po podpisaniu konkordatu, w 1994 r. Proces prac nad ustawami partykularnymi trwał jednak na tyle długo, że uchwalono je już po podpisaniu konkordatu, zaś przed jego ratyfikacją⁵.

⁴ Były to regulacje dotyczące Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego nieposiadającego hierarchii duchownej, Karaïmskiego Związku Religijnego w RP, Muzułmańskiego Związku Religijnego, Kościoła Ewangelicko-Reformowanego, Żydowskiego Związku Wyznaniowego, Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego (dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 25 listopada 1936 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej).

⁵ Ustawa z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz.U. z 2014 r. poz. 1726); ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r. poz. 43); ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r. poz. 483); ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku

Ustawy te wzorowano na ustawie-matce (ustawie o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego), zawierając w nich przepisy w niemal identycznym brzmieniu. Procesowi temu towarzyszyła „przesadna chęć zabezpieczenia sobie dokładnie wszelkich uprawnień przyznanych Kościołowi Katolickiemu, nawet jeśli one nie należały do tradycji i zwyczajów danego Kościoła” (Winiarczyk-Kossakowska 2023, 33). Niektóre przepisy zawarte w ustawach indywidualnych powtarzały uprawnienia wynikające z ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 265), co nie było konieczne ze względu na zasadę stosowania przepisów ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania w przypadkach nieuregulowanych indywidualnymi ustawami (art. 18 ust. 2 ustGW).

Do wejścia w życie nowej konstytucji indywidualną ustawę regulującą ich sytuację prawną uzyskało jedenaście kościołów i związków wyznaniowych. Od ratyfikacji i wejścia w życie konkordatu 25 kwietnia 1998 r. nie powstały nowe ustawy regulujące kompleksowo sytuację prawną niekatolickich związków wyznaniowych. T.J. Zieliński zwraca uwagę na „mimowolną hamującą funkcję konkordatu” (Zieliński 2009, 59).

4. „MAŁE KONKORDATY” I USTAWY INDYWIDUALNE Z ARTYKUŁU 25 UST. 5 KONSTYTUCJI RP

Dla kościołów i innych związków wyznaniowych, których sytuacja prawna nie została uregulowana w drodze indywidualnej ustawy w latach 1989–1997, istotne było wprowadzenie do nowej Konstytucji RP artykułu 25 ust. 5 – przepisu stanowiącego, że stosunki między Rzeczpospolitą a związkami wyznaniowymi są uregulowane w drodze indywidualnych ustaw poprzedzonych zawarciem umowy między rządem a przedstawicielami związku wyznaniowego. Jest to przepis istotny z punktu widzenia zasady równouprawnienia kościołów i związków wyznaniowych. Miał umożliwić niekatolickim kościołom i innym związkom wyznaniowym współdecydowanie o kształcie regulacji prawnych, tj. zrównać w tym zakresie ich sytuację prawną z sytuacją Kościoła Katolickiego

Państwa do Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2014 r. poz. 1712); ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r. poz. 169); ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2014 r. poz. 1889); ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2014 r. poz. 1599); ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2014 r. poz. 1798); ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r. poz. 44); ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r. poz. 14); ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r. poz. 13).

mającego znaczący wpływ na treść dotyczących go regulacji poprzez negocjowanie umowy konkordatowej. Wprowadzenie przepisu było uznane za warunek pogodzenia współistnienia zasady równouprawnienia kościołów i związków wyznaniowych z istnieniem konkordatu, dającego Kościołowi Katolickiemu znaczący wpływ na swoją sytuację prawną w państwie, a także dużą stabilność regulacji. Rozwiązanie zawarte w art. 25 ust. 5 zostało zaczerpnięte z konstytucji włoskiej, która w art. 8 ust. 3 stanowi, że stosunki z państwem wyznań religijnych innych niż katolickie (*la confessioni religiose diverse dalla cattolica*⁶) „są regulowane przez ustawę na podstawie porozumień zawartych z ich właściwymi przedstawicielstwami”⁷. Umowy te zarówno we włoskim, jak i w polskim porządku prawnym nie mają rzecz jasna charakteru umów międzynarodowych, jak ma to miejsce w przypadku konkordatu, jednak są przejawem zasady bilateralności w relacjach ze związkami wyznaniowymi będącej w obu państwach ważnym elementem ustroju i nie pozwalają na jednostronne decydowanie o sytuacji prawnej kościołów przez organy władzy państwowej. Tak jak w przypadku konkordatu parlament wyraził zgodę na jego ratyfikację w formie ustawy, nie mogąc wprowadzać zmian do samej treści umowy, tak w przypadku ustaw z art. 25 ust. 5 przyjmuje się, że parlament uchwała lub odrzuca projekt ustalony przez stronę wyznaniową i rządową, nie mogąc wprowadzać w nim żadnych zmian bez zgody związku wyznaniowego. Powyższa analogia ma na celu zbliżenie pozycji prawnej kościołów mniejszościowych z większościowym Kościołem Katolickim.

Już w konstytucji marcowej artykuł 115 stanowił: „Kościoły mniejszości religijnych i inne prawnie uznane związki religijne rządzą się same własnymi ustawami, których uznania Państwo nie odmówi, o ile nie zawierają postanowień sprzecznych z prawem. Stosunek Państwa do tych Kościołów i wyznań będzie ustalony w drodze ustawowej po porozumieniu się z ich prawnymi reprezentacjami”⁸. Przepis ten znalazł się również w konstytucji kwietniowej. Międzywojenny model relacji państwa ze związkami wyznaniowymi zakładał jednak zwierzchnictwo państwa nad związkami wyznaniowymi, dlatego osiągnięcia porozumienia nie traktowano jako warunek konieczny procesu legislacyjnego (Leszczyński 2012, 23).

Dwustronna forma regulacji stosunku państwa i poszczególnych kościołów i związków wyznaniowych obecna w relacjach państwa z Kościołem Katolickim w konkordacie, znalazła swoje odzwierciedlenie w ustawach partykularnych powstałych przed wejściem w życie Konstytucji RP z 1997 r. w drodze negocjacji

⁶ Costituzione Italiana, https://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2016/11/Wlochy_pol_010711.pdf (dostęp 29.08.2024).

⁷ Konstytucja Republiki Włoskiej z 27 grudnia 1947 r. 2004. Tłum. Zbigniew Witkowski. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.

⁸ Internetowy System Aktów Prawnych, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19210440267/O/D19210267.pdf> (dostęp 29.08.2024).

między stroną rządową a związkami wyznaniowymi. Pozostałe kościoły i inne związki wyznaniowe uzyskały formalną gwarancję bilateralnego uregulowania ich sytuacji prawnej w drodze ustaw poprzedzonych umową (art. 25 ust. 5 Konstytucji RP), jednak regulacja ta nie jest stosowana, co powoduje duże wątpliwości, co do realizacji zasady równouprawnienia wynikającej z art. 25 ust. 1 Konstytucji RP.

Podczas konferencji zorganizowanej z okazji dziesięciolecia ratyfikacji konkordatu biskup Kościoła Polskokatolickiego Wiktor Wysoczański wyraził słuszne stanowisko, że samo wprowadzenie ustaw okołokonkordatowych nie spowodowało wystarczającego umocnienia sytuacji prawnej innych kościołów i związków wyznaniowych. Taki efekt może spowodować jedynie realizacja art. 25 ust. 5 Konstytucji RP (Wysoczański 2008, 85). Należy stwierdzić, że po 30 latach od podpisania konkordatu nie poszerzył się krąg związków wyznaniowych, których sytuacja zostałaby umocniona poprzez uchwalenie ustawy indywidualnej. Od wejścia w życie konstytucji o podpisanie umowy z rządem w sprawie uchwalenia ustawy partykularnej w trybie art. 25 ust. 5 Konstytucji RP wnioskowało trzydzieści kościołów i innych związków wyznaniowych – dziewięć związków buddyjskich, jeden związek mużułmański, jeden związek rodzimowierczy oraz dziewiętnaście kościołów chrześcijańskich⁹. Ponadto o nowelizację posiadanych regulacji przedwojennych starały się Mużułmański Związek Religijny w RP oraz Wschodni Kościół Staroobrzędowy w RP. Kościół Ewangelicko-Augsburski wnioskował o nowelizację posiadanej ustawy z 1994 r., a Kościół Adwentystów Dnia Siódmego o uchwalenie ustawy o finansowaniu Wyższej Szkoły Teologiczno-Humanistycznej im. Michała Beliny-Czechowskiego w Podkowie Leśnej z budżetu państwa. Żadne z wymienionych inicjatyw kościołów i związków wyznaniowych nie zakończyły się uchwaleniem ustawy partykularnej¹⁰.

⁹ Na podstawie wniosków dostępnych w Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji – stan na dzień 8.06.2022 r.

¹⁰ Ustawami, które zostały poprzedzone porozumieniami z Kościołem, są: ustawa z dnia 13 maja 2011 r. o finansowaniu Prawosławnego Seminarium Duchownego w Warszawie z budżetu państwa (Dz.U. Nr 144, poz. 849) oraz ustawa z dnia 17 grudnia 2009 r. o uregulowaniu stanu prawnego niektórych nieruchomości pozostających we władaniu Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz.U. z 2010 r. Nr 7, poz. 43). Żadna z wymienionych ustaw nie jest jednak traktowana za realizującą art. 25 ust. 5 Konstytucji RP. W przypadku ustawy o finansowaniu Prawosławnego Seminarium Duchownego nie została dochowana prawidłowa kolejność – umowę zawarto dopiero po pierwszym czytaniu projektu ustawy w sejmie. Zaś porozumienie dotyczące nieruchomości zawarte zostało między trzema podmiotami – Kościołem Katolickim obrządku bizantyjsko-ukraińskiego, Polskim Autokefalicznym Kościołem Prawosławnym oraz ministrem właściwym do spraw wyznań religijnych i zawierało zgodne oświadczenie stron, że ich wolą nie jest regulacja danej materii w trybie art. 25 ust. 5 Konstytucji RP (Leszczyński 2012, 347). Odmiennie zdanie prezentuje P. Borecki, który stoi na stanowisku, że art. 25 ust. 5 Konstytucji RP doczekał się realizacji w odniesieniu do ustawy z dnia 13 maja 2011 r. o finansowaniu Prawosławnego Seminarium Duchownego (PSD) z budżetu państwa (Borecki 2019, 26).

Kościoły i inne związki wyznaniowe, które po wejściu w życie konstytucji wyraziły wolę uregulowania ich sytuacji prawnej w drodze ustawy indywidualnej na podstawie art. 25 ust. 5 Konstytucji RP, w znacznej części wzorowały się na ustawie o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego oraz na pozostałych kilkunastu ustawach indywidualnych. Jest to niewątpliwie ułatwienie dla mniej licznych związków wyznaniowych, dla których sformułowanie własnego projektu ustawy od podstaw byłoby dużą trudnością¹¹.

5. WPLYW KONKORDATU NA DIALOG EKUMENICZNY

Zastrzeżenia zgłaszane pod adresem konkordatu ze strony kościołów niekatolickich przedstawione podczas konferencji zorganizowanej w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej, spotkały się z zarzutem podniesionym przez prymasa Józefa Glempa działania na rzecz lewicowych sił politycznych wrogich Kościołowi Katolickiemu, a co za tym idzie – zwracaniem się przeciwko ruchowi ekumenicznemu (Szarek 1994, 13). Powyższa reakcja pokazuje, że relacje między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi mogą wywoływać konsekwencje w relacjach ekumenicznych między kościołami. Krytyka rozwiązań przyjętych wobec Kościoła Katolickiego spotkała się z zarzutem sprzyjania ruchom politycznym przeciwnym Kościołowi. Z kolei uprawnienia przyznane przez państwo jednemu kościołowi mogą spowodować pojawienie się u innych wątpliwości co do realizacji zasady równouprawnienia, jak miało to miejsce w czasie debaty nad kształtem i ratyfikacją konkordatu.

Z. Łyko wyraził przekonanie, że na uzyskanie przez mniejszościowe związki wyznaniowe uprawnień analogicznych do tych przyznanych Kościołowi Katolickiemu w konkordacie mogłaby mieć wpływ postawa samego Kościoła Katolickiego:

Według moich spostrzeżeń potrzebne jest współdziałanie trzech czynników: Kościoła Katolickiego, Państwa i kościołów chrześcijańskich. Po pierwsze wielce cenione byłoby życzliwe ustosunkowanie się Kościoła Katolickiego do idei rozszerzenia gwarancji konkordatowych na inne kościoły. W świetle wypowiedzi ks. prof. dra hab. Józefa Krukowskiego taka życzliwość istnieje. Chociaż wydaje się, że wielu działaczy i polityków katolickich nadal tkwi w atmosferze czasów przedsoborowych i patrzy na mniejszości wyznaniowe okiem nieżyczliwym, z pozycji triumfalistycznej i dominacyjnej (Łyko 1997b, 544).

Z pozytywnym odzewem ze strony kościołów mniejszościowych spotkało się Stanowisko Konferencji Episkopatu Polski w sprawach założeń aksjologicznych nowej konstytucji z 16 czerwca 1990 r., w którym zawarto postulat objęcia

¹¹ Co ciekawe, włączanie do projektów ustaw przepisów nadających Kościołowi uprawnienia, którymi nie jest szczególnie zainteresowany, bywa celowym zabiegiem. Związki wyznaniowe w czasie negocjacji z rządem mogą zrezygnować z określonych uprawnień, wykazując w ten sposób gotowość pójścia na kompromis, a równocześnie nie tracąc ważnych dla siebie regulacji.

innych kościołów i związków wyznaniowych uregulowaniami, które obowiązują względem Kościoła Katolickiego, a dotyczą współdziałania państwa z Kościołem (Łyko 1997a, 550). Oficjalna nauka Kościoła wspiera ruch ekumeniczny, jednak w samym Kościele Katolickim nie można wykluczyć pojawiania się głosów jemu przeciwnych. Nie należy jednak przeceniać roli Kościoła Katolickiego w procesie kształtowania prawa o stosunku państwa do innych wyznań. Wydaje się, że większe znaczenie ma wskazywane przez Z. Łyko podejmowanie działań zmierzających do uzyskania równoprawnego statusu w Polsce bezpośrednio przez zainteresowane kościoły (Łyko 1997b, 545). Takie stanowisko zajął biskup-senior J. Narzyński z Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego: „Musimy sami w tej materii podjąć starania o rozmowę z władzami państwowymi, a nie czekać, aż nam bracia katolicy sprezentują tę rzecz jako gotową” (Narzyński 1997, 546).

Książd prof. Józef Krukowski, którego stanowisko zostało docenione przez przedstawicieli kościołów mniejszościowych, dostrzegał wartość, jaką niesie za sobą dla zasady równouprawnienia rozszerzanie gwarancji uzyskanych przez Kościół Katolicki na inne kościoły i związki wyznaniowe:

Z faktu zawarcia Konkordatu przez Państwo, respektujące zasadę równouprawnienia Kościołów i Związków wyznaniowych, wynika postulat rozszerzenia tych gwarancji wolnościowych, jakie wpisane zostały do Konkordatu, na inne Kościoły i Związki wyznaniowe, o ile są zdolne do skorzystania z tych gwarancji. Rozszerzenie to nie może jednak nastąpić w formie umów międzynarodowych, ponieważ inne Kościoły nie posiadają zdolności prawnej do ich zawarcia. Właściwym instrumentem prawnym, służącym rozszerzeniu tych gwarancji, jest ustawa, której treść powinna być uzgodniona w drodze porozumienia z ich właściwymi przedstawicielami (Krukowski 1996, 72).

J. Krukowski uważał, że po ratyfikacji konkordatu (lub równoległe z nią) należy dokonać nowelizacji innych ustaw, w tym ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, „aby nie było istotnych różnic w uprawnieniach obywateli w korzystaniu z wolności religijnej” (Krukowski 1994, 61). J. Krukowski zwrócił uwagę, że uprawnienia powinny otrzymać kościoły, które są zdolne z nich skorzystać.

6. REALIZACJA POSTULATÓW ZGŁASZANYCH PRZEZ POLSKĄ RADĘ EKUMENICZNĄ

Ze względu na obszerność i wielowątkowość tematu uprawnień, o które ubiegały się – lub wciąż ubiegają – kościoły i inne związki wyznaniowe, w niniejszym artykule wspomniane zostaną jedynie wybrane postulaty zgłoszone przez Polską Radę Ekumeniczną. Sztandarowym uprawnieniem, którym zainteresowane są związki wyznaniowe, jest prawo do zawierania małżeństw cywilnych w formie wyznaniowej przed duchownym danego związku wyznaniowego. Ustawa z dnia 26 czerwca 1997 r. o zmianie ustawy o gwarancjach wolności

sumienia i wyznania oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz.U. z 1998 r. Nr 59, poz. 375) wprowadziła uprawnienie do zawierania małżeństw wyznaniowych ze skutkiem na gruncie prawa cywilnego – poza Kościołem Katolickim – dla Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, Kościoła Ewangelicko-Reformowanego, Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego, Kościoła Chrześcijan Baptystów, Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego, Kościoła Polskokatolickiego, gmin wyznaniowych żydowskich, Kościoła Starokatolickiego Mariawitów oraz Kościoła Zielonoświątkowego. Jedynym kościołem, którego działalność reguluje ustawa partykularna, a nie był zainteresowany zawieraniem małżeństw wyznaniowych ze skutkami na gruncie prawa cywilnego, jest Kościół Katolicki Mariawitów. Związki wyznaniowe działające na podstawie regulacji przedwojennych zostały pominięte przy tej nowelizacji¹².

Ustawodawca nie zdecydował się na przyznanie prawa do zawierania małżeństw ze skutkami na gruncie prawa cywilnego przed duchownymi zarejestrowanych kościołów i innych związków wyznaniowych¹³. Wszystkie związki wyznaniowe, które ubiegały się o zawarcie umowy i uchwalenie ustawy w trybie art. 25 ust. 5 Konstytucji RP w latach 1997–2022, były zainteresowane uzyskaniem takiego prawa¹⁴.

Kolejnym wartym uwagi uprawnieniem jest finansowanie uczelni wyższych z budżetu państwa. Konkordat wymienia dwie uczelnie katolickie dotowane przez państwo: Katolicki Uniwersytet Lubelski oraz Papieską Akademię Teologiczną

¹² Muzułmański Związek Religijny w RP, Wschodni Kościół Staroobrzędowy nieposiadający hierarchii duchownej oraz Karański Związek Religijny w RP.

¹³ W informatycznym Rejestrze kościołów i innych związków wyznaniowych prowadzonym przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji widnieje 170 kościołów i innych związków wyznaniowych – stan na dzień 31.07.2023 r.

¹⁴ Por. projekty ustaw indywidualnych o stosunku państwa do poszczególnych kościołów i związków wyznaniowych – Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (Kościół Nowoapostolski w Rzeczypospolitej Polskiej, Buddyjski Związek Diamentowej Drogi Linii Karma Kagyu w Rzeczypospolitej Polskiej, Kościół Chrześcijan Wiary Ewangelicznej w Rzeczypospolitej Polskiej, Kościół Wolnych Chrześcijan w Rzeczypospolitej Polskiej, Kościół – Ewangeliczna Wspólnota Zielonoświątkowa, Kościół Boży w Chrystusie, Chrześcijańska Wspólnota Zielonoświątkowa, Kościół Chrystusowy w RP, Kościół Ewangelicznych Chrześcijan w Rzeczypospolitej Polskiej, Muzułmański Związek Religijny w Rzeczypospolitej Polskiej, wspólny projekt dziewięciu Kościołów Chrześcijańskich (Centrum Chrześcijańskie „Kanaan”, Centrum Chrześcijańskie „Miecz ducha”, Wspólnota Chrześcijańska „Wrocław dla Jezusa”, Kościół Chrześcijański „Wieczernik”, Kościół Chrześcijański „Arka”, Kościół Chrześcijański „Słowo Wiary”, Kościół „Chrystus dla Wszystkich”, Chrześcijański Kościół Reformacyjny, Kościół Boży w Polsce), Islamskie Zgromadzenie Ahl-ul-Bayt, Kościół Staroobrzędowy nieposiadający hierarchii duchownej, Polska Unia Buddyjska). W przypadku Kościoła Nowego Przymierza w Lublinie oraz Rodzimej Wiary, które nie załączyły do wniosku projektu ustawy, informacja o chęci posiadania uprawnienia do udzielania ślubów cywilnych w formie wyznaniowej pochodzi z bezpośredniej rozmowy z przedstawicielami związków.

w Krakowie (obecnie Uniwersytet Papieski Jana Pawła II)¹⁵. Pomoc finansową dla innych uczelni pozostawiono państwu do rozważenia. Ostatecznie dotacje i inne środki z budżetu państwa na zasadach określonych dla uczelni publicznych poza uczelniami wymienionymi w konkordacie otrzymują cztery inne uczelnie katolickie.

Z budżetu państwa finansowane jest również Prawosławne Seminarium Duchowne w Warszawie (ustawa z dnia 13 maja 2011 r. o finansowaniu Prawosławnego Seminarium Duchownego w Warszawie z budżetu państwa – Dz.U. Nr 144, poz. 849). Subwencje od państwa otrzymuje także Chrześcijańska Akademia Teologiczna (ustawa z dnia 16 marca 2000 r. o Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie – t.j. Dz.U. z 2021 r. poz. 1365 – art. 3a ust. 1–2 o subwencjach i dotacjach podmiotowych wprowadzono 1 stycznia 2021 r.)¹⁶.

Ważną zmianą na korzyść niekatolickich kościołów i związków wyznaniowych było wprowadzenie do ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania w drodze nowelizacji z 26 czerwca 1997 r. działu IIIa. Powołano w nim Międzykościelną Komisję Regulacyjną do spraw majątkowych, która miała za zadanie – na wzór Komisji Majątkowej powołanej dla Kościoła Katolickiego – rozpatrywać wnioski rewindykacyjne w sprawie nieruchomości utraconych przez Kościół Ewangelicko-Reformowany, Kościół Ewangelicko-Methodystyczny, Kościół Chrześcijan Baptystów, Kościół Adwentystów Dnia Siódmego oraz niewymienione z nazwy inne kościoły i związki wyznaniowe. Odrębne komisje utworzono w ustawach indywidualnych Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego¹⁷, Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego¹⁸ oraz gmin wyznaniowych żydowskich¹⁹.

¹⁵ Poza regulacją konkordatową istnieją również odrębne ustawy dotyczące finansowania wymienionych uczelni: ustawa z dnia 14 czerwca 1991 r. o finansowaniu Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego z budżetu państwa (Dz.U. Nr 61, poz. 259 ze zm.), ustawa z dnia 26 czerwca 1997 r. o finansowaniu Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie z budżetu państwa (Dz.U. Nr 103, poz. 650 ze zm.).

¹⁶ Kościół Adwentystów Dnia Siódmego bez powodzenia wnioskował w trybie art. 25 ust. 5 o zawarcie umowy z rządem i uchwalenie ustawy o finansowaniu Wyższej Szkoły Teologiczno-Humanistycznej im. Michała Beliny-Czechowskiego w Podkowie Leśnej z budżetu państwa. W uzasadnieniu strona rządowa zasłaniała się procedowaniem nad innymi projektami ustaw zgłaszanymi przez kościoły i związki wyznaniowe (Pismo z dnia 22 grudnia 2014 r. Sekretarza Stanu Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji, Stanisława Huskowskiego do Przewodniczącego Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej, Jarosława Dzięgielewskiego, DWRMNIE-610-100/2014, archiwum MSWiA).

¹⁷ Art. 48a dodany przez art. 3 pkt 4 ustawy z dnia 26 czerwca 1997 r. o zmianie ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz.U. z 1998 r. Nr 59, poz. 375) z dniem 30 maja 1998 r.

¹⁸ Art. 43 ustawy z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 509).

¹⁹ Art. 32 ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz.U. z 2014 r. poz. 1798).

7. PODSUMOWANIE

Podpisanie konkordatu 28 lipca 1993 r. niewątpliwie wzmocniło pozycję prawną Kościoła Katolickiego w Polsce. Zyskał on nieosiągalną dla innych związków wyznaniowych gwarancję stabilności regulacji prawnych oraz szereg nowych uprawnień. Zasada równouprawnienia kościołów i związków wyznaniowych wymagała odpowiedzi na szczególne regulacje przyznane Kościołowi Katolickiemu i dostosowania sytuacji prawnej niekatolickich kościołów i związków wyznaniowych do nowego stanu prawnego. Pierwszym wyzwaniem było zapewnienie związkom wyznaniowym formy regulacji ich sytuacji prawnej, która byłaby zbliżona do formy konkordatu. Zapewnienie w art. 25 ust. 5 Konstytucji RP możliwości zawarcia umowy z Radą Ministrów oraz otwierającego drogę do uchwalenia ustawy indywidualnej dla każdego zarejestrowanego związku wyznaniowego było szerokim otwarciem na równouprawnienie związków wyznaniowych. Umowa, która miała poprzedzać uchwalanie ustaw, gwarantowała związkom wyznaniowym, że żadne regulacje prawne nie zostaną wprowadzone bez ich zgody. Wskutek braku realizacji art. 25 ust. 5 – niepodejmowania przez rząd negocjacji ze związkami wyznaniowymi lub odmowy podpisywania umów – formalna gwarancja stabilizacji i bilateralnego układania relacji państwo – związki wyznaniowe pozostaje martwym przepisem.

Drugim wyzwaniem było nadanie Kościołowi Katolickiemu w konkordacie nowych uprawnień, takich jak małżeństwa konkordatowe, finansowanie uczelni wyższych, tworzenie komisji majątkowych, a także dostęp do środków masowego przekazu oraz wsparcia finansowego przy konserwacji zabytków. Część uprawnień przyznanych Kościołowi Katolickiemu w konkordacie została nadana niekatolickim kościołom i innym związkom wyznaniowym – szczególnie działającym na podstawie ustaw indywidualnych – jednak nadal wiele postulatów, takich jak finansowanie niektórych uczelni wyższych czy zawieranie małżeństw na wzór małżeństw konkordatowych zostało niezrealizowanych, mimo zainteresowania wielu mniejszościowych związków wyznaniowych.

BIBLIOGRAFIA

- Binemann-Zdanowicz, Dawid. 2020. *Uregulowanie stanu prawnego nieruchomości Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w III RP*. Dysertacja doktorska. Warszawa–Bielsko-Biała.
- Borecki, Paweł. 2019. „Funkcja stabilizacyjna Konkordatu polskiego z 1993 r. wobec Kościoła katolickiego i innych związków wyznaniowych”. *Studia Prawa Publicznego* 1(25).
- Konkordat polski 1993*. 2019. Red. Paweł Borecki, Czesław Janik, Małgorzata Winiarczyk-Kossakowska. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Krukowski, Józef. 1994. „Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską podpisany 28 lipca 1993 r. – zagadnienia prawnoustrojowe”. W *Nowy Konkordat a prawo polskie*. Red. Józef Krukowski. Warszawa: Civitas Christiana.
- Krukowski, Józef. 1996. „Spór wokół ratyfikacji konkordatu”. *Roczniki Nauk Prawnych* IV.

- Krukowski, Józef. 1998. „Refleksje po ratyfikacji konkordatu”. *Roczniki Nauk Prawnych* VIII.
- Leszczyński, Paweł. 2012. *Regulacja stosunków między państwem a nierzymskokatolickimi Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi określona w art. 25 ust. 5 Konstytucji RP*. Gorzów Wielkopolski: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Gorzowie Wielkopolskim.
- Łyko, Zachariasz. 1997a. „Referat ks. prof. Zachariasza Łyko (ChAT) wygłoszony podczas konferencji naukowej na temat konkordatu, zorganizowanej przez Stowarzyszenie Kanonistów Polskich i Stowarzyszenie Polskich Prawników Katolickich [14 marca 1994 r.]”. W *Konkordat polski 1993. Wybór materiałów źródłowych z lat 1993–1996*. Red. Czesław Janik. Warszawa: Instytut Nauk Politycznych UW.
- Łyko, Zachariasz. 1997b. „Głos w dyskusji ks. prof. Zachariasza Łyko podczas sympozjum naukowego w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej na temat «Konkordat z 28 lipca 1993 r. a równouprawnienie wyznań» [15 grudnia 1993 r.]”. W *Konkordat polski 1993. Wybór materiałów źródłowych z lat 1993–1996*. Red. Czesław Janik. Warszawa: Instytut Nauk Politycznych UW.
- Mezglewski, Artur. Henryk Misztal. Piotr Stanisław. 2011. *Prawo wyznaniowe*. Warszawa: C.H.Beck.
- Narzyński, Janusz. 1997. „Wypowiedź biskupa-seniora Janusza Narzyńskiego z Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, podczas sesji naukowej na temat konkordatu, zorganizowanej przez Akademię Teologii Katolickiej”. W *Konkordat polski 1993. Wybór materiałów źródłowych z lat 1993–1996*. Red. Czesław Janik. Warszawa: Instytut Nauk Politycznych UW.
- „Obrady Komisji Wspólnej Rząd – Polska Rada Ekumeniczna”. 1994. *Zwiastun. Dwutygodnik Ewangelicki* 3.
- Polska Rada Ekumeniczna. 1997. „Opinia z 15.02.1994 r. Polskiej Rady Ekumenicznej w sprawie konsekwencji konkordatu z 28 lipca 1993 r. dla Kościołów członkowskich Rady”. W *Konkordat polski 1993. Wybór materiałów źródłowych z lat 1993–1996*. Red. Czesław Janik. Warszawa: Instytut Nauk Politycznych UW.
- Szarek, Jan. 1994. „Konsekwencje konkordatu będą odczuwalne nie tylko dla katolików – wywiad z bp. Janem Szarkiem zamieszczony w «Życiu Warszawy»”. *Zwiastun. Dwutygodnik Ewangelicki* 3.
- Szarek, Jan. 1997. „Przemówienie prezesa Polskiej Rady Ekumenicznej bp. Jana Szarka na spotkaniu z premier Hanną Suchocką 11 sierpnia 1993 r.”. W *Konkordat polski 1993. Wybór materiałów źródłowych z lat 1993–1996*. Red. Czesław Janik. Warszawa: Instytut Nauk Politycznych UW.
- Winiarczyk-Kossakowska, Małgorzata. 2004. *Ustawy III Rzeczypospolitej o stosunku państwa do kościołów chrześcijańskich*. Warszawa: Elipsa.
- Winiarczyk-Kossakowska, Małgorzata. 2023. „Równouprawnienie wyznań na tle regulacji ustawowych stosunku państwa do Kościołów i innych związków wyznaniowych w Polsce z lat 1989–1997”. *Przegląd Prawa Publicznego* 5.
- Wysoczański, Wiktor. 2008. „Wpływ Konkordatu z 1993 r. na sytuację prawną kościołów i innych związków wyznaniowych mniejszościowych”. W *Konkordat polski w 10 lat po ratyfikacji. Materiały z konferencji*. Red. Józef Wroceński, Helena Pietrzak. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Zieliński, Tadeusz J. 2009. „Konsekwencje konkordatu polskiego z 1993 r. dla sytuacji prawnej nierzymskokatolickich związków wyznaniowych”. W *Dziesięć lat polskiego konkordatu*. Red. Czesław Janik, Paweł Borecki. Warszawa: Stowarzyszenie Absolwentów Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego.

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej uchwalona przez sejm ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r. (t.j. Dz.U. z 1976 r. Nr 7, poz. 36 ze zm.).

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).
- Konstytucja Republiki Włoskiej z dnia 27 grudnia 1947 r. 2004. Tłum. Zbigniew Witkowski. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r. (Dz.U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318).
- Ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Karaïmskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 30, poz. 241 ze zm.).
- Ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 30, poz. 240 ze zm.).
- Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 265).
- Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 1347 ze zm.).
- Ustawa z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz.U. z 2014 r. poz. 1726).
- Ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r. poz. 43).
- Ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r. poz. 483).
- Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2014 r. poz. 1889).
- Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r. poz. 169).
- Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2014 r. poz. 1712).
- Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2014 r. poz. 1599).
- Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2014 r. poz. 1798).
- Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r. poz. 44).
- Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r. poz. 14).
- Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2015 r. poz. 13).
- Ustawa z dnia 26 czerwca 1997 r. o zmianie ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania oraz o zmianie niektórych ustaw (Dz.U. z 1998 r. Nr 59, poz. 375).
- Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o zmianie ustaw – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks postępowania cywilnego, Prawo o aktach stanu cywilnego, ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 117, poz. 757).
- Ustawa z dnia 17 grudnia 2009 r. o uregulowaniu stanu prawnego niektórych nieruchomości pozostających we władaniu Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz.U. z 2010 r. Nr 7, poz. 43).
- Ustawa z dnia 13 maja 2011 r. o finansowaniu Prawosławnego Seminarium Duchownego w Warszawie z budżetu państwa (Dz.U. Nr 144, poz. 849).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o stosunku Państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nie posiadającego hierarchji duchownej (Dz.U. Nr 38, poz. 363 ze zm.).

Inne

Oświadczenie rządowe z dnia 26 stycznia 1998 r. w sprawie Deklaracji Rządu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 15 kwietnia 1997 r. w celu zapewnienia jasnej wykładni przepisów Konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisanego w Warszawie w dniu 28 lipca 1993 r. (M.P. z 1998 r. Nr 4, poz. 51).

Pismo z dnia 22 grudnia 2014 r. Sekretarza Stanu Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji, Stanisława Huskowskiego do Przewodniczącego Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej, Jarosława Dzięgielewskiego, DWRMNIE-610-100/2014, archiwum MSWiA.